

«ΕΝΑ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΠΛΑΝΙΕΤΑΙ ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ;»
ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΑΜΑΧΗ ΓΙΑ ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΤ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΧΑΡΗΣ ΕΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ*

Το εγχειρίδιο της ΣΤ΄ Δημοτικού υπήρξε η θρυσάλιδα για μια δημόσια συζήτηση που ανέδειξε τις εντάσεις που χαρακτηρίζουν τον δημόσιο διάλογο στην χώρα μας μετά το 1990. Από μια άποψη το show που παρακολούθησαμε θα μπορούσε να μην έχει ευδοκιμήσει αν η καριέρα του συγκεκριμένου εγχειριδίου ήταν τόσο σύντομη όσο εκείνη του αντίστοιχου βιβλίου Ιστορίας της Β΄ Λυκείου που ο πρώην υπουργός Παιδείας Π. Ευθυμίου, έστειλε για πολτοποίηση ευθύς αμέσως η κυπριακή κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε «εντόνως» για τις «ανακρίβειες» σχετικά με τον χαρακτηρισμό της ΕΟΚΑ ως εθνικιστικής οργάνωσης. Δεν γνωρίζουμε ποια θα είναι η τύχη του εγχειριδίου της ΣΤ΄ Δημοτικού αν και προς το παρόν φαίνεται πως επιβίωσε της κρίσης.

Προσωπικά άκουσα για το εγχειρίδιο, σε ανύποπτο χρόνο, όταν ένας φίλος μου ανέφερε για την γνωστή και καθόλα ατυχή διατύπωση περί συνωτισμού των Ελλήνων στην προκυμαία της Σμύρνης. Στη συνέχεια η ένταση γύρω από το βιβλίο ήταν τέτοια που δύσκολα θα μπορούσε κανείς να την παραβλέψει, ιδίως όταν τα ΜΜΕ, με αγαθές βέβαια προθέσεις, φιλοξένησαν πλήθος κληρικών, πολιτικών, διαφορετικής προέλευσης επαγγελματιών αγωνιώντων για το μέλλον του έθνους, εκπαιδευτικών και πανεπιστημιακών που άλλοι στήριζαν το εγχειρίδιο και άλλοι το κατακεραύνωναν κ.λπ. Ολόκληρη Ακαδημία ξεβολουύτηκε από τον ύπνο της και κινητοποιήθηκε για να επισημάνει, σε ένα εξαιρετικά βαρετό κείμενο, τις αβλεψίες του εγχειριδίου δίνοντας τροφή στην ένταση. Από τις πρωινές ζώνες των τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών συχνοτήτων, τα κεντρικά δελτία ειδήσεων, τις εφημερίδες και τα περιοδικά αλλά και τους άμβωνες των εκκλησιών, το εγχειρίδιο υπήρξε σταθερός πρωταγωνιστής της δημόσιας ζωής.

Με βάση το σκηνικό αυτό, εύλογα αναρωτιέται κανείς για τον λόγο της έντασης. Αν αποφύγει κανείς να υιοθετήσει ως εξήγηση έναν άλλο κοινό τόπο των σχολικών εγχειριδίων, την φίλερι φύση των Ελλήνων, η απάντηση θα πρέπει να αναζητηθεί αλλού. Κατά την διάρκεια της συζήτησης ήταν εύκολο να διακριθούν εκείνοι που υποστήριξαν το εγχειρίδιο και την συντακτική του ομάδα από αυτούς που το κατήγγειλαν ως αντεθνικό -σκέτη «Γενοκτονία της μνήμης». Ωστόσο, διαπιστώθηκαν εσωτερικές διαφοροποιήσεις και στις δύο ομάδες, ιδίως κατά τις ζωντανές αντιπαραθέσεις στην τηλεόραση όταν είτε για λόγους στρατηγικής είτε λόγω ρητορικών αδυναμιών υπήρξαν μικρές μετασπίσεις από τους κεντρικούς άξονες των αντίστοιχων επιχειρηματολογιών που δεν έχουν ληφθεί υπόψη στην σύνταξη αυτού του κειμένου.

* Ο Χάρης Εξερτζόγλου διδάσκει ιστορία στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας & Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Η αντίδραση για το βιβλίο αρθρώθηκε επάνω σε δύο διαφορετικούς αλλά αλληλοτροφοδοτούμενους άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά τις «ανακρίβειες» και τις «παραλείψεις» του βιβλίου. Οι σχετικές επισημάνσεις σπανίως διατυπώνονταν με καλή προαίρεση -αλήθεια ποιος περιμένει από ένα βιβλίο 137 σελίδων που καλύπτει μια περίοδο έξι αιώνων να συμπεριλαμβάνει τα πάντα, ακόμη και στο συμβαντολογικό επίπεδο; Πίσω από αυτές βρισκόταν πάντα ο δεύτερος άξονας, η έντονη διαφωνία με την ερμηνευτική γραμμή του εγχειριδίου, μέσα στην οποία η αφηγηματική οργάνωση των συμβάντων θεωρήθηκε απαράδεκτη ακόμη και επικίνδυνη για το εθνικό φρόνημα. Κεντρική θέση είχαν εδώ ζητήματα, όπως το κρυφό σχολείο, η 25η Μαρτίου, η Μικρασιατική Καταστροφή, η διχοτόμηση της Κύπρου και ορισμένα άλλα. Για όσους έχουν διατηρήσει στοιχειώδη σχέση με την ιστορική έρευνα στην Ελλάδα κατά την τελευταία εικοσαετία η αντίδραση αυτή είναι προκλητική. Νομίζω ότι ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος εκφράζει τους ιστορικούς όταν αναρωτιέται γιατί οι επιστημονικές κατακτήσεις των ερευνητών να μην έχουν το δικαίωμα να περάσουν το κατώφλι της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (*Η Καθημερινή*, 8 Μαρτίου 2007). Δεν πρόκειται να επαναλάβω εδώ τις σχετικές συζητήσεις που υπάρχουν στην βιβλιογραφία. Θέλω απλώς να επισημάνω ότι η δίκαιη αγανάκτηση πολλών ιστορικών φαίνεται να παρακάμπτει το γεγονός ότι η αντίδραση γύρω από τις «ανακρίβειες» ή τις «παραλείψεις» του βιβλίου πρέπει να τοποθετηθούν σε ευρύτερα συμφραζόμενα. Αν αποδεικνύει κάτι η διαμάχη για το εγχειρίδιο είναι ότι η ιστορία, όπως και να γράφεται, δεν απορρέει από το ίδιο το παρελθόν που αναπαριστά αλλά από τις μεταγενέστερες ανάγκες των κοινωνιών που το χρησιμοποιούν. Η αντίδραση στο εγχειρίδιο προκλήθηκε από την ερμηνευτική του γραμμή, από την επιλογή του να μην προκρίνει μια «ηρωική» εκδοχή του παρελθόντος -την βάση της ρομαντικής ιστοριογραφίας του 19ου αιώνα- του να στρογγυλεύει τις βίαιες διαστάσεις του παρελθόντος, του να προβάλλει πλευρές της κοινωνικής και οικονομικής ζωής ή διδασκαλία των οποίων απουσίαζε από την εκπαίδευση.

Το εγχειρίδιο -όπως ακριβώς και οι ταυτότητες πριν μερικά χρόνια- πολιτικοποιήθηκε στο βαθμό που γύρω από αυτό έγινε δυνατή η άρθρωση σύγχρονων αντιθέσεων που αφορούν φορείς και πρόσωπα που διαγκωνίζονται για περισσότερη εξουσία στην Ελλάδα. Δεν πρόκειται απλώς για την απουσία του κρυφού σχολείου ή την υποβάθμιση της Εκκλησίας στην Επανάσταση. Αν θα έπρεπε να επιλέξουμε ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο να τοποθετήσουμε αυτή την διαμάχη δεν είναι άλλο από αυτό που διαμορφώνουν οι εντάσεις, οι αβεβαιότητες, οι προσδοκίες που παρήγαγε η ελληνική κοινωνία τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια,

μια περίοδο μετανάστευσης, αποδιάρθρωσης του κρατικού προστατευτισμού και του κράτους προνοίας, μια εποχή παγκοσμιοποίησης.

Στον βαθμό που μεγάλο κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας έχει βιώσει αυτήν την περίοδο περισσότερο ως ματαίωση προσδοκιών επενδύει συμβολικά την αντίδρασή του σε καταστάσεις που πιστεύει ότι απειλούν ακόμη περισσότερο το παρόν και το μέλλον του. Δεν είναι η πρώτη φορά, ούτε θα είναι η τελευταία που η ιστορία μετατρέπεται σε καταφύγιο, μια σταθερά στο χρόνο που σηματοδοτεί ένα ένδοξο παρελθόν το οποίο μπορεί να οικειοποιηθεί κανείς για να αντιμετωπίσει με μεγαλύτερο σθένος ό,τι εμφανίζεται να τον απειλεί. Η φαντασική διάσταση αυτής της διαδικασίας δεν αποδυναμώνει την δυνατότητα αυτή αλλά την καθιστά ισχυρότερη. Θα ήταν πράγματι ενδιαφέρον να αποτιμήσει κανείς την αντίδραση στο εγχειρίδιο από επαγγελματικές ομάδες που βιώνουν την απαξίωση του περιβάλλοντος εργασίας τους, όπως π.χ. οι εκπαιδευτικοί. Από αυτήν την άποψη η δημόσια επίκριση του εγχειριδίου που καταγράφηκε, με πλήθος επιστολών εκπαιδευτικών, αλλά και εκδηλώσεων σε σχολεία και συλλόγους γονέων κ.λπ. μπορεί να ερμηνευθεί καλύτερα στο πλαίσιο της συμβολικής επένδυσης του εγχειριδίου με σημερινά νοήματα που δεν μπορούν να αναχθούν στην διαφωνία για τα πραγματικά συμβάντα.

Δίπλα στις παραπάνω αντιδράσεις υπήρξαν και φορείς όπως η Εκκλησία, π.χ. που επιχειρούν να ενισχύσουν την θέση τους, κεφαλαιοποιώντας τις αγωνίες της ελληνικής κοινωνίας και αντιμετωπίζουν κάθε άποψη που θίγει αυτήν την θέση με ανοιχτή εχθρότητα, πόσο μάλλον όταν αυτή εκφράζεται, έστω και με απονευρωμένο τρόπο, μέσα σε ένα διδακτικό εγχειρίδιο Ιστορίας. Ίσως η αντίδραση για το κρυφό σχολειό ή την Αγία Λαύρα και τον Παλαιών Πατρών Γερμανό, δεν αντανακλά την πειστικότητα των ιστορικών επιχειρημάτων της αλλά την εικόνα της Εκκλησίας σήμερα, που ως θεσμός, όπως και ο στρατός, και σε αντίθεση με την πολιτική π.χ. διατηρεί υψηλή αποδοχή σε τμήματα της ελληνικής κοινωνίας. Μέσα στο ίδιο πλαίσιο ομάδες πολιτικών και διανοουμένων που αισθάνονται ότι προοπτικές όπως η ελληνοτουρκική προσέγγιση ή ο «εκσυγχρονισμός» απειλούν την ηγεμονική θέση τους, κινδυνολογούν μετ' επιτάσεως δημιουργώντας έναν πανικό, με όρους ανάλογους του μετεμφυλιακού κράτους. Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι η αντίδραση στο εγχειρίδιο συνδυάστηκε πάντα με τον «κίνδυνο» του «αφελληνισμού» που επιφέρει, βεβαίως, η παγκοσμιοποίηση. Ο Χρήστος Γιανναράς, για παράδειγμα, διατείνεται ότι το εγχειρίδιο της ΣΤ' Δημοτικού θα μεταβάλει τις επόμενες εκλογές σε δημοψήφισμα σχετικά με την επιλογή ή όχι μιας παιδείας που «ακυρώνει μεθοδικά την ιστορική αυτοσυνειδησία και την πολιτιστική ιδιοπροσωπία των Ελλήνων». Ο «χλιοσταπεινωμένος Έλληνας στην Ιστορία» θα κληθεί να επιλέξει αν επιθυμεί η Ιστορία του να γράφεται με βάση τις επιταγές «ξένων», όπως το Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στην Ευρώπη (*Η Καθημερινή*, 15 Απριλίου 2007).

Ο Σταύρος Λυγερός υποστηρίζει ότι το εγχειρίδιο «υπηρετεί την κατεύθυνση μιας εθνικά «πολιτισμένης» κοινωνίας προσαρμοσμένης στις προδιαγραφές της "pax Americana". Υφαρπάζει την ελληνική εθνική ταυτότητα στο όνομα του «πολιτικά ορθού» και δεν επιτελεί τον σκοπό κάθε εγχειριδίου Ιστορίας

που είναι η καλλιέργεια της εθνικής συνειδησης (*Η Καθημερινή*, 23 Μαρτίου 2007). Πολύ συχνά επικριτές του εγχειριδίου κατέφυγαν, σχεδόν συντονισμένα θα έλεγε κανείς, σε ανοικτή πρακτορολογία υποστηρίζοντας, για να μείνουμε στην περίπτωση του Γιανναρά, ότι η «αποδόμηση» της εθνικής ταυτότητας και η στήριξη μιας «πολυπολιτισμικής» κοινωνίας έχει ανατεθεί περίπου εργολαβικά σε μια «συντεχνία, μείγμα δήθεν Αριστεράς και νεοφιλελεύθερης Δεξιάς, που δυναστεύει τα πανεπιστήμια... ελέγχει ασφυκτικά το χώρο της δημοσιογραφίας και της τηλεόρασης ... και κυριαρχεί εξουσιαστικά στην σχολική εκπαίδευση (sic)».

Επομένως η αντίδραση στο εγχειρίδιο ήταν εγγενώς πολιτικοποιημένη και δεν ανάγεται στις όποιες «ανακρίβειες» θα μπορούσαν να επισημανθούν. Το πρόβλημα δεν ήταν τα «συμβάντα» αλλά η μεταγενέστερη επένδυσή τους με νόημα που εξυπηρετεί ένα σημερινό πολιτικό επιχείρημα. Το γεγονός ότι οι επικριτές του βιβλίου υποστήριξαν ότι αυτό υπηρετεί ιδεολογικούς στόχους και πολιτικές, σε καμία περίπτωση δεν αναιρεί την δική τους ιδεολογικοποιημένη ματιά, την οποία πολλοί συγκάλυψαν πίσω από τις «ανακρίβειες» ή τις «παραλείψεις» του βιβλίου. Αυτό που τελικά εννοούσαν ήταν ότι μόνο η δική τους εκδοχή μπορεί να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας σήμερα, στο βαθμό που μόνον αυτή μπορεί να στηρίξει «μαχητικό φρόνημα» και την «ελληνική μοναδικότητα». Η ελληνική ταυτότητα, μας λένε, οφείλει σήμερα να προσδιορίζεται από την δυσπιστία ή και το μίσος προς τον «άλλο», να καλλιεργεί με έμφαση την εθνοτική και πολιτισμική διαφορά και βέβαια να στηρίζεται από την σχολική εκπαίδευση. Οι κατακτήσεις της ιστορικής έρευνας, ακόμη και αν τις γνωρίζουν πράγμα για το οποίο αμφιβάλλω, τους είναι παντελώς αδιάφορες γιατί δεν εξυπηρετούν την πολιτική τους ατζέντα.

Από την άλλη πλευρά η υπόθεση του εγχειριδίου έφερε ξανά στο προσκήνιο το ζήτημα της Ιστορίας ως δημόσιας υπόθεσης και τον δημόσιο ρόλο των ιστορικών. Κατά την γνώμη μου τα ζητήματα αυτά δεν είναι αυτονόητα αλλά εγείρουν πολλά ερωτήματα. Σε αντίθεση με την βιολογία ή την πυρηνική φυσική, η ιστορία αποτελεί πεδίο στο οποίο όσοι επιθυμούν μπορούν να έχουν λόγο. Αναπόφευκτα η αξίωση αυτή δεν αφορά το σύνολο των γνωστικών πεδίων της ιστορίας αλλά συγκεκριμένες περιοχές, κυρίως ιστορικά συμβάντα, για τα οποία υποκείμενα ή ομάδες θεωρούν ότι μπορούν να έχουν λόγο επειδή συνδέονται με την ταυτότητά τους. Στο μέτρο που η ταυτότητα αυτή οργανώνεται χρονικά χρειάζεται ένα παρελθόν το οποίο να φαίνεται αληθινό και αντικειμενικό. Τραυματικά συμβάντα που αφορούν πλευρές μιας εθνικής ιστορίας, αμφιλεγόμενες καταστάσεις στο παρελθόν, κοινωνικοί και πολιτικοί ανταγωνισμοί αποτελούν μερικά από αυτά τα πεδία. Είναι αλήθεια ότι στο πεδίο αυτό τα πορίσματα ή τα νέα πεδία ιστορικής έρευνας σπάνια βρίσκουν θέση. Κανείς δεν πρόκειται να ταυτίσει την ιστορική του συνειδηση με τις κινήσεις των τιμών ή τον όγκο των συναλλαγών στην μακρά διάρκεια. Ειδικότερα στην σημερινή εποχή της κρίσης των μεγάλων αφηγημάτων, όπως αυτά του έθνους, της προόδου και του πολιτισμού αντιμετωπίζουμε την εκφορά «μικρών» αφηγημάτων μέσα από τα οποία συγκεκριμένα άτομα και συλλογικότητες συγκροτούν την ιστορική τους

συνείδηση. Βέβαια τα «μικρά» αφηγήματα υπηρετούν συνήθως εξίσου ουσιακρατικές λογικές και αρθρώνονται με τους όρους των «μεγάλων». Αποτελούν, ωστόσο, στοιχείο μιας σημερινής κατάστασης με την οποία πρέπει να λογαριαστούμε, θεωρητικά και πολιτικά. Οι ταυτότητες αναδιατάσσονται συνεχώς, αλλά η προβληματοποίησή τους απαιτεί πάντα να πάρουμε σοβαρά την χρονικότητα στην οποία τοποθετούνται.

Στα καθ' ημάς, ο ελληνοτουρκικός πόλεμος και η Μικρασιατική Καταστροφή, η Αντίσταση και ο Εμφύλιος, αποτελούν κλασικά παραδείγματα. Το πρώτο ως συμβάν μέσα από το οποίο διεκδικείται μια σύγχρονη «ποντιακή» ή «προσφυγική» ταυτότητα στην Ελλάδα, το δεύτερο λόγω του αμφίσημου και ανταγωνιστικού περιεχόμενου που ενεργοποιεί διαφορετικά αφηγήματα. Αλλά και άλλες περισσότερο απομακρυσμένες στον χρόνο καταστάσεις μπορεί να αναδυθούν ξανά για να αποτελέσουν μέρος μιας συλλογικής ταυτότητας, όπως έχει αποδείξει εδώ και χρόνια η διαμάχη γύρω από το Μακεδονικό, με την χρήση της αρχαίας Μακεδονίας, του Αλεξάνδρου κ.λπ. Είναι εύκολο να επισημάνει κανείς την πολιτική αφετηρία της χρήσης του παρελθόντος αλλά τίποτε δεν αλλάζει το γεγονός ότι συγκεκριμένες ταυτότητες οργανώνονται σε σχέση με συγκεκριμένα αφηγήματα και όχι κάποια άλλα. Στο πεδίο αυτό η ιστορική συνείδηση είναι πολλαπλά διαμεσολαβημένη από τις ανάγκες του παρόντος, τις εντάσεις και τις στρατηγικές του. Η αλήθεια την οποία επικαλείται συσκοτίζει πάντα τις διαδικασίες παραγωγής της.

Αυτό, όμως, δεν μας λύνει το πρόβλημα διότι ούτε μπορεί κανείς να απαιτήσει από τις ιστορικές συνειδήσεις στον 20ό και 21ο αιώνα να λαμβάνουν υπόψη τους τα συμπεράσματα της ιστορικής έρευνας, ούτε μπορεί να τους επιβάλει να διαχωρίζουν τις «επιστημονικές» από τις «μη επιστημονικές» πλευρές που τις διέπουν. Ίσως πρέπει να αποδεχθούμε ότι στον βαθμό που η συγκρότηση μιας ιστορικής συνειδήσης είναι πολιτικό ζήτημα, η «ιστορική ακρίβεια» περιπτεύει.

Αυτή η διαπίστωση ίσως προκαλεί αμηχανία στους περισσότερους ιστορικούς. Πώς είναι δυνατό να αγνοήσουμε τις βάσεις της ιστορικής έρευνας που στηρίζεται στην διακρίβωση των γεγονότων; Η αλήθεια είναι ότι η ιστορική έρευνα και η ιστορική συνείδηση αποτελούν διαφορετικής τάξης ζητήματα. Η διαφορά τους, όμως, αποτελεί ταυτόχρονα μια μορφή σχέσης. Ως ιστορικοί οφείλουμε να προβληματοποιήσουμε αυτή την σχέση αν δεν επιθυμούμε απλώς να κλειστούμε στο γυάλινο κάστρο μας και να αντιμετωπίζουμε σκωπτικά την κατάσταση αυτή. Υπάρχει μια ευρύτερη συγκυρία που μας επιβάλλει να δούμε κατάματα το γεγονός ότι δεν μονοπωλούμε τον λόγο για το παρελθόν, ακριβώς γιατί στην εποχή μας η Ιστορία δεν μπορεί να διαχωριστεί από την δημόσια χρήση της. Μπορούμε να περιοριστούμε στον ρόλο μιας αυθεντίας που όλο και περισσότερο θα αδυνατεί να πείσει;

Το ερώτημα αυτό προκύπτει όταν εξετάζει κανείς τους όρους με τους οποίους οι ιστορικοί υποστήριξαν το εγχειρίδιο της ΣΤ' Δημοτικού. Οι όροι αυτοί εγγράφονται, όσο τουλάχιστον εγώ διαπίστωσα, σε μια, ας την ονομάσουμε καταχρηστικά, «παραδοσιακή» σκοπιά. Υπήρχε κατ' αρχήν έμφαση στην «ακρίβεια» των συμβάντων στην βάση των οποίων απορρίφθηκαν κάποια από τα επιχειρήματα που έθεταν οι επικριτές του

εγχειριδίου, όπως για παράδειγμα στο θέμα του κρυφού σχολείου και της Αγίας Λαύρας. Σε αυτή την μάχη των συμβάντων τα επιχειρήματα ήσαν πράγματι καταλυτικά. Όπως καταλυτική ήταν και η χρήση ντοκουμέντων και πηγών που τεκμηριώναν το επιχείρημα. Με αυτό το τρόπο οι ιστορικοί διεκδίκησαν μια θέση αυθεντίας που στηρίζεται στην διαχείριση μιας γνώσης που ισοδυναμεί με την αλήθεια. Όπως το έθεσε ο Βασίλης Κρεμμυδάς ο ιστορικός οφείλει να πει το γεγονός, την αλήθεια η οποία είχε συσκοτιστεί από μια ιδεολογικοποιημένη χρήση της ιστορίας από τις παλιότερες εξουσίες (*Εθνος*, 28 Μαρτίου 2007). Αντίθετα, μύθοι όπως το κρυφό σχολειό, ή το θαύμα των ψαριών που κολύπησαν από το τηγάνι που μας θύμισε ο Αλέξης Πολίτης (*Η Καθημερινή*, 25 Μαρτίου 2007), δεν έχουν θέση στην σύγχρονη κοινωνία.

Η στρατηγική που υπογραμμίζει την αυθεντία του ιστορικού στη βάση της ικανότητάς του να διακρίνει την αλήθεια από το ψεύδος, τους μύθους από την πραγματικότητα είναι απολύτως νόμιμη και αναγνωρίσιμη. Το ερώτημά μου είναι αν μπορεί πλέον να αποδειχθεί αποτελεσματική στις σημερινές συνθήκες. Είναι τελικά επαρκές να περιορίζουμε την ιστορική κατανόηση ανάμεσα στις συμπληγάδες της ακρίβειας και της ανακρίβειας; Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι ούτε η αλήθεια συνίσταται στην συρραφή ακριβών γεγονότων, ούτε τα ντοκουμέντα μας προκύπτουν ή μιλούν από μόνα τους. Τελικά υπάρχουν διαφορετικής τάξης συμβάντα. Ορισμένα από αυτά, όπως το κρυφό σχολειό, μπορούν να διακριβωθούν ή όχι, όμως άλλα όπως, π.χ. η «συνέχεια του ελληνισμού» είναι αδύνατο να διακριβωθούν με τον ίδιο τρόπο. Επιπλέον, διαφορετικής τάξης συμβάντα δεν αποκλείονται αμοιβαία από μια αφήγηση. Μπορεί κάποιος να μην πιστεύει στην ύπαρξη του κρυφού σχολείου, ή στην παρουσία του Γερμανού στην Λαύρα και να υιοθετεί παρά ταύτα μια οπτική ιστορικής συνέχειας. Η επιλογή τους ή όχι σε ένα ιστορικό αφήγημα δεν προσδιορίζεται μόνον από την ακρίβειά τους αλλά από το νόημα της ιστορίας που διακινείται μέσα από αυτό. Αλλά αυτό το ελέγχει αυτός που παράγει το αφήγημα.

Το νόημα μιας ιστορικής αφήγησης αποτελεί το σημείο στο οποίο τέμνεται η πρόθεση των ειδικών και των μη ειδικών. Είναι εύκολο να αποδώσουμε στους τελευταίους πολιτική σκοπιμότητα ή διάθεση ιδεολογικοποίησης αλλά κάτι ανάλογο μπορεί να αποδοθεί και στους ειδικούς. Όσο και αν δεν λέγεται ρητά, οι ιστορικοί έχουν τις δικές τους πολιτικές ατζέντες που δεν μπορούν να καταχωνιαστούν κάτω από την ακρίβεια και το ντοκουμέντο. Η αποκατάσταση της ακρίβειας δεν «διορθώνει» απλώς ανακρίβειες αλλά τοποθετείται πάντα σε μια άλλη ερμηνεία που, όπως κάθε ερμηνεία, μπορεί να εγγράφεται σε διαφορετικά πολιτικά, ιδεολογικά και ηθικά συμφραζόμενα. Αυτή είναι μια διαπίστωση που δεν μπορούμε να αποφύγουμε και δεν μπορούμε να συγκαλύπτουμε. Οι ιστορικές ερμηνείες δεν μιλούν μόνο για το παρελθόν αλλά και το παρόν που τις παρήγαγε και η σημασία τους έγκειται στην οπτική που ανοίγουν για το παρόν και το μέλλον.

Βέβαια εδώ προκύπτει το ερώτημα του κατά πόσον τελικά αποδεχόμαστε ως ισοδύναμες όλες τις αφηγήσεις, και επομένως αν στο όνομα της πολιτικής και ιδεολογικής αξίωσης τις συμψηφίζουμε μεταξύ τους ανεξάρτητα από το ερευνητικό υπόβαθρο και την αναλυτική τους ευκρίνεια. Πρόκειται για

νόμιμο ερώτημα που δεν μπορεί να απαντηθεί εδώ διεξοδικά. Μπορεί όμως να επισημανθεί ότι, μιλώντας γενικά, διαφορετικές απόψεις μπορεί να στηρίζονται σε εξίσου συστηματική έρευνα και ότι τελικά η επιλογή ενός αφηγήματος, ή μιας ιστορίας δεν απορρέει μόνο από τον αριθμό των υποσημειώσεων, ή των αρχείων που παραθέτει ο ερευνητής. Ειδικότερα ως προς την αποδοχή ενός αφηγήματος από το ευρύτερο κοινό, δηλαδή στο επίπεδο της ιστορικής κουλτούρας, αυτή είναι ήδη διαμεσολαβημένη από παροντικές καταστάσεις πολύ περισσότερο από ότι θα θέλαμε να αναγνωρίσουμε. Αυτό το στοιχείο τις καθιστά πειστικές σε συγκεκριμένα ακροατήρια.

Μήπως η διάκριση ανάμεσα στον «μύθο» και την «πραγματικότητα» είναι περισσότερο ισχυρή; Σε μια εποχή όπου η λειτουργία του μύθου είναι πλέον γνωστή, όχι ως αντίθεση στην πραγματικότητα αλλά ως μέρος της, το επιχείρημα της «αποκάθαρσης» της ιστορίας από μύθους είναι ανεπαρκές. Πράγματι τα εθνικά αφηγήματα έχουν μυθολογικό υπόβαθρο αλλά το συσκοτίζουν στο μέτρο που η αξιοπιστία τους στηρίζεται στην «αλήθεια» των συμβάντων που μεταφέρουν. Προβάλλοντας τον εαυτό τους ως πεδίο καταγραφής του τι πραγματικά συνέβη συνθέτουν μια ιστορία με «διακριβώσιμα», «αδιακριβώτα» και «μυθικά» στοιχεία που στόχο έχουν την καλλιέργεια φρονήματος όσο και την παραγωγή γνώσης. Γνωρίζουμε πια ότι δεν είναι τα ίδια τα στοιχεία που επιβάλλουν την οργάνωση του αφηγήματος αλλά ο ιστορικός που τα επιλέγει και φαντάζεται τις μεταξύ τους σχέσεις. Αλλά αυτό δεν αλλάζει το γεγονός ότι τα αφηγήματα αυτά παράγουν θέσεις και συλλογικές ταυτότητες. Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να απεμπολήσουμε τις δυνατότητες διάτρησης του μυθολογικού υποστρώματος, ότι δεν οφείλουμε να διακρίνουμε τα μυθολογικά από τα πραγματικά στοιχεία. Αλλά η αποδόμηση αυτή δεν πρέπει να περιορίσει την δυνατότητά μας να κατανοούμε τις διαδικασίες παραγωγής ενός εθνικού, αλλά όχι μόνο αφηγήματος, που είναι πειστικό και διαμορφώνει ότι οι περισσότεροι παίρνουν ως δεδομένο όχι μόνο για την ακρίβεια ή την πληρότητα που το χαρακτηρίζει αλλά και για, και όχι παρά, το μυθολογικό του υπόστρωμα.

Ένα τελευταίο ζήτημα που θέλω να θίξω αφορά την σχέση των ιστορικών με τα ηλεκτρονικά ΜΜΕ που αναδείχθηκε μέσα από την συζήτηση για το εγχειρίδιο, αλλά θα μπορούσε να αφορά και επόμενες συζητήσεις. Εύκολα διαπίστωνε κανείς ότι ο τηλεοπτικός χρόνος αποδείχτηκε αμείλικτος. Μέσα σε απελπιστικά στενά χρονικά πλαίσια οι ιστορικοί έπρεπε να διατυπώσουν τηλεγραφικά την άποψή τους για εξαιρετικά σύνθετα συμβάντα με συνέπεια την καταφυγή στην ακρίβεια και το ντοκουμέντο. Από μια πρώτη εκτίμηση θα μπορούσε να υποστηριχθεί κανείς ότι η ανταπόκριση όσων ιστορικών συμμετείχαν στις τηλεοπτικές συζητήσεις -ανεξάρτητα από τις επί μέρους από-

ψεις τους, οι περισσότεροι ιστορικοί υποστήριξαν το εγχειρίδιο-ήταν ανάλογη της ρητορικής ικανότητας να συμπύσσουν ένα επιχείρημα σε μια φράση. Αναμφίβολα το ασφυκτικό αυτό πλαίσιο διευκόλυνε περισσότερο τις εντυπώσεις και λιγότερο την συζήτηση. Δεν πιστεύω ότι η συμμετοχή αυτή υπήρξε τελικά αρνητική, ιδίως στον βαθμό που θεωρώ ότι οι ιστορικοί οφείλουν να απευθύνονται στην δημόσια ιστορία. Υπάρχουν, όμως ζητήματα που θα έπρεπε να εξεταστούν, όπως ο ρόλος που επιφύλαξαν τα ηλεκτρονικά μέσα στους ιστορικούς δηλαδή αυτόν μιας αυθεντίας που χειρίζεται αποκλειστικά ντοκουμέντα και γνωρίζει απλώς την ακρίβεια των συμβάντων.

Πιθανόν οι περισσότεροι διαχειρίστηκαν έναν ρόλο που υπό άλλες συνθήκες δεν θα τον διάλεγαν και πιθανότερα ανταποκρίθηκαν σε αυτό που τους ζητήθηκε στις συγκεκριμένες συνθήκες, γνωρίζοντας το συμβολικό βάρος που εξακολουθεί να έχει σε ένα ευρύτερο ακροατήριο η επίκληση της ακρίβειας ως μετωνυμία της αλήθειας. Αποδείχτηκε πάντως ότι στο πλαίσιο αυτής της μορφής επικοινωνίας δύσκολα οι ιστορικοί μπορούν να θέσουν οι ίδιοι τους όρους της συζήτησης και, επομένως, δεν οφείλουν να ανταποκριθούν σε έναν ρόλο που τα media έπλασαν για αυτούς. Ωστόσο, αυτό δεν αλλάζει το γεγονός ότι οι ιστορικοί βρίσκονται μπροστά σε νέα διλήμματα σχετικά με τον δημόσιο ρόλο τους ως επιστημόνων. Τα διλήμματα αυτά θα γίνονται περισσότερο επιτακτικά στην ψηφιακή εποχή στο μέτρο που η ηλεκτρονική πληροφορία και η διακίνησή της θα οργανώνουν όλο και περισσότερο την παραγωγή γνώσης. Αυτή η εξέλιξη δεν οδηγεί απαραίτητα στον περιορισμό της ζήτησης για ιστορία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η ζήτηση αυτή θα επεκτείνεται απαραίτητα και στην ακαδημαϊκή ιστορία. Στην πραγματικότητα βρισκόμαστε μπροστά σε μια νέα κατάσταση. Είναι παράδοξο που, για λόγους που δεν είναι του παρόντος να συζητηθούν, το ενδιαφέρον για την ακαδημαϊκή ιστορία τείνει να περιορίζεται την ίδια στιγμή που αυξάνεται για διάφορα άλλα προϊόντα της μη-ακαδημαϊκής ιστορίας. Η ραγδαία αύξηση του ιστορικού μυθιστορήματος, ανεξαρτήτως ποιότητας, των ιστορικών ντοκιμαντέρ, των τηλεοπτικών εκπομπών, κ.λπ. μας το υπενθυμίζει. Αλλά είναι ένα παράδοξο το οποίο δεν μπορούμε να αγνοούμε. Η δημόσια χρήση της ιστορίας είναι δίπλα μας για να παραμείνει. Αυτό δεν αποτελεί απαραίτητα αιτία πανικού, μπορεί και να είναι πηγή νέων κατευθύνσεων στην ιστορική έρευνα. Σε κάθε περίπτωση, όμως, απαιτεί την διερεύνηση νέων στρατηγικών που να απευθύνονται στα ζητήματα που θέτει η δημόσια ιστορία χωρίς να υποστέλλεται η σημαία της κριτικής σκέψης. Ενδεχομένως στις στρατηγικές αυτές η εμμονή στην «ακρίβεια» και το «ντοκουμέντο» δεν θα πρέπει να έχει κεντρική θέση.